

NDZAWULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG
XITHIFIKHEYITI XA XIKAMBELO XA LE HENHLA

XITSONGA RIRIMI RA VUMBIRHI
NHLAWULO WA LE XIKARHI
(Papila ra Vunharhu)

XIYENGE YA A

XIVUTISO XA 1:

1. XITSALWANA

1. U kongome nhlokomhaka Swa nyanyula U lo tivumbela Nhlohletelo. (inspiration)	<u>Levele 4</u> Swi hume ngopfu eka nhlokomhaka Vundzeni bya mahungu a byi yelani ni xivutiso.	<u>Levele 3</u> Swi khumba nhlokomhaka ka- tsongo. A swi nyawula ku hava vuswikoti byo tivumbela.	<u>Levele 2</u> Kongome swinene nhlokomhaka. Vuswikoti byo tivumbela	<u>Levele 1</u> Kongome swinene nhlokomhaka Vuswikoti byo tivumbela no nyanyula ro hlarisa.
Ku kambela (5)	1	2	3 – 4	5
2. Ku peleta, Ntirhiso lowunene wa ririmi Ku hikahata.	<u>Levele 4</u> Ku tsandzeka ku peleta marito hinkwako. Ku tirhisa marito hi ndlela yo ka yi nga lulamangi' Ku hava ku titwa. Ku pfumaleka ku hikahata.	<u>Levele 4</u> Ku tsandzeka ku peleta ngopfu. Ku tsandzeka ku tirhisa ririmi kahle. Swi hava nkoka a swi kombi ku titwa. Ku hikahata loku nga lulamangiki/ko kayivela.	<u>Levele 2</u> Swihoxo swo peleta swo hlaya. Ntirhiso wa ririmi lowunene. Ku ni nkoka. Swihoxo swo Hikahata switsongo.	<u>Level 1</u> Swihoxo switsongo swo peleta. Ntirhiso wa ririmi lowunene swinene. Swi ni nkoka no nyanyula swinene. Ku hikahata lokunene swinene.
Ku kambela (6)	1	2 – 3	4 – 5	6
3. Xivumbeko xa swivulwa. Ntirhiso wa ririmi.	<u>Levele 4</u> Xivulwa xo ka xi nga nyawuli. Maendli a ya tirhisiwani hi mfanelo.	<u>Levele 3</u> Xivulwa xo ka xi nga helelangi. Swivulwa swo ka swi nga yelani. Swihoxo eka ntirhiso wa ririmi leswi onhaka ku twisiseka na vundzeni bya mahungu.	<u>Levele 2</u> Swivulwa leswi hetisekeke. Ntirhiso wa swivulwa hi ku hamba-hambana ka swona. Ntirhiso wa ririmi ra kahle.	<u>Levele 1</u> Ku twananisa na matirhiselo lamanene ya swivulwa swo hamba-hambana. Swi ni xindzhuti Ririmi ri tirhisiwa hi muxaka lowu tengeke no twala swinene a ku vonaki swihoxo
Ku kambela (6)	1 – 2	3	5 – 6	7 – 8

4. Tindzimana	<u>Levele 4</u> Swivulwa swi hlangene-ku hava tindzimana. Ku hava masungulo ni mahetelelo. Vonelo ra miehleketo ri hlanga-hlanganisiwile.	<u>Levele 3</u> Ku twanana loku-tsongo nhlokomhaka na tindzimana. Swivulwa swi ni mavonelo ya miehleketo yo tala. A ku na ku hambana lokukulu ka nhlokomhaka, vundzeni ni mahetelelo.	<u>Levele 2</u> Ku vonaka ntwanana exikarhi ka nhlokomhaka ni tindzimana to hambana. Ntwanano wa nhlokomhaka a wu hetisekanga swinene. Masungulo. vundzeni ni mahetelelo swa vonaka. Ndzandzelano wo komba leswaku ku ni ndzima.	<u>Levele 1</u> Tindzimana leti vonakaka swinene no leha hi ku hamba-hambana. Ntwanano wa nhlokomhaka wu kona. Ku ni ku twanana exikarhi ka swivulwa ni tindzimana. Masungulo. vundzeni ni mahetelelo swi ni ndzandzelano lowunene wu nga ni ntwanano.
Ku kambela (5)	1	2	3 – 4	5
5. Vundzeni. Masungulo.	<u>Levele 4</u> Ku nava masungulo	<u>Levele 2</u> Masungulo yo leha no ka ya nga nyanyuli.	<u>Levele 2</u> Masungulo yo koma no nyanyula.	<u>Levele 1</u> Masungulo yo kongoma no koka mahlo.
Ku kambela (3)	0	1	2	3
Mahungu	<u>Levele 4</u> Mahungu yo hlanga-hlangana no ka ya nga twisiseki.	<u>Levele 3</u> Mahungu yo ka ma nga yelani naswona a ya vumbekelanga ku nyanyula.	<u>Levele 2</u> U ringetile swinene ku twananisa mahungu ya yena.	<u>Levele 1</u> Mahungu ya twananisiwile ni ndzandzelano lowunene wo nyanyula.
Ku kambela (10)	1 – 3	4 – 5	6 – 7	8 – 10
Mahetelelo	<u>Levele 4</u> <u>Ku hava mahetelelo.</u>	<u>Levele 3</u> Mahetelelo yo ka ya nga enerisi.	<u>Levele 2</u> Mahetelelo ya kona kambe a ya nyanyuli.	<u>Levele 1</u> Mahetelelo lamanene.
Ku kambela (3)	0	1	2	3

NTSENGO WA XIYENGE XA A: [40]

XIYENGE XA B**XIVUTISO XA 2****MAPAPILA MAMBIRHI**

1. Leswi landzelaka swi lulamile Adirese Masungulo Mahetelelo.	<u>Levele 4</u> Swihoxo swo tala. Ku tsema marito no hihakata adirese. Khodi ku hava kumbe siku. Masungulo ni mahetelelo lama nga lulamangiki.	<u>Levele 3</u> Swihoxo switsongo eka tindhawu to karhi. Ku tsema marito ni ku hihakata adirese. Khodi ku hava. Nhlokomhaka a yi nkhwatihatiwang a Masungulo ni mahetelelo lama nga lulamangiki.	<u>Levele 2</u> Ku tsema marito ni ku hihakata adirese. Ku tluriwe ntila laha swi nga fanelangiki. Xihoxo xa maletere lamakulu emahetelelweni.	<u>Levele 1</u> 100% vululami Xivumbeko lexinene xa papila ku landzeleriwe swilaveko hinkwaswo.
Ku kambela (5)	1	2	3 – 4	5
2. Xivumbeko lexinene xa papila ra xinghana ni ra ximfumo.	Papila ra xinghana ri tsariwe onge i ra ximfumo/Ra ximfumo onge i ra xinghana.	Papila ra ximfumo kambe ri ni swihoxo-no kayivela switsongo.	Ntirhiso wa xivumbeko lexinene ni swihoxo swo karhi-a ku tluriwangi ntila laha swi nga fanela.	100% Vululami. Xivumbeko lexinene xa papila ku landzeleriwe swilaveko hinkwaswo.
Ku kambela (7)	2	3 – 4	5 – 6	7
3. Ku lulama ka, thoni xitayili. Rejistara. Dikixini ku hihakata xivumbeko xa xivulwa tindzimana.	Thoni yo ka yi nga ri yona-yo khovolela. Xivumbeko xa xivulwa xo ka xi nga nyawuli na ndzimana ya kona. Masungulo ni mahetelelo yo ka ya nga ri wona. Tindzimana a ti avanyisiwangi.	Ku ringetiwile ku endla swona. Swivulwa swo pfumala ntwanano. Ku ngetiwile ku vumba tindzimana kambe a swi hetisekanga.	Xitayili rejestara na dikixini hi swona. Ku fikeleriwe xikongomelo xa kona. Mahetelelo lamanene. Xivulwa xo hetiseka. Swivulwa hi tinxaka to hambana swi tirhisiwe etindzimaneni to hambana.	Xitayili, rejestara na dikixini hi swona qovo. Xikongomelo xi fikeleriwile swinene. Swivulwa hi ku hambana ka swona. Ririmi ro hlantsweka ro pfumala swihoxo.
Ku kambela (8)	2	3 – 4	5 – 6	7 – 8
NTSENGO [20]				

N'WANGULANO

1. Ku lulama ka xivumbeko.	<u>Levele 4</u> A ku landzeleriwanga xivumbeko.	<u>Levele 3</u> Ku landzeriwe xivumbeko switsongo.	<u>Levele 2</u> Ku landzeleriwe xivumbeko.	<u>Levele 1</u> Ku landzeriwe xivumbeko swinene.
Ku kambela (5)	1	2	3 – 4	5
2. Thoni ya kahle. Xitayili. Rejistara. Dikixini. Ku hikahata. Xivumbeko	Thoni yo ka yi nga ri yona xivumbeko xa xivulwa xo ka xi nga nyawuli.	Thoni yo ka yi nga ri yona switsongo. Swivulwa swo ka swi nga hetisekanga. Ku rhendzelekiwa ndhawu yin'we.	Thoni hi leyo lavekaka. Swivulwa swo hetiseka. Swivulwa swi tirhisiwe hi ku hamba-hambana ka swona.	Thoni hi yona swinene. Swivulwa swo hamba- hambana swi tirhisiwe kahle swinene. Ku hava swihoxo. Ntirhiso lowunene wa ririmi.
Ku kambela (7)	2	3 – 4	5 – 6	7
3. Ku landzelela nhlokomhaka na ku leha ka ntirho.	Ku humile ngopfu eka nhlokomhaka. Swi lehisiwe ngopfu	Ku khumbiwe nhlokomhaka kambe a nga fikeleli xikongomelo swi lehile.	Ku landzeleriwa nhlokomhaka. Ku fikeleriwa xikongomelo. Swi lehe kahle.	Ku landzeleriwe nhlokomhaka swinene.
Ku kambela	2	3 – 4	5 – 6	7 – 8
NTSENGO: 20/2				

NTSENGO WA XIYENGO XA B:

[20]

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3****MATIMU, AJENDA XIRHAMBO**

1. Ku lulama ka xivumbeko.	<u>Levele 4</u> A ku landzeleriwanga xivumbeko.	<u>Levele 3</u> Ku landzeriwe xivumbeko switsongo.	<u>Levele 2</u> Ku landzeleriwe xivumbeko.	<u>Levele 1</u> Ku landzeriwe xivumbeko swinene.
Ku kambela (5)	1	2	3 – 4	5
2. Thoni ya kahle. Xitayili. Rejistara. Dikixini. Ku hikahata. Xivumbeko	Thoni yo ka yi nga ri yona xivumbeko xa xivulwa xo ka xi nga nyawuli.	Thoni yo ka yi nga ri yona switsongo. Swivulwa swo ka swi nga hetisekanga. Ku rhendzelekiwa ndhawu yin'we.	Thoni hi leyo lavekaka. Swivulwa swo hetiseka. Swivulwa swi tirhisiwe hi ku hamba-hambana ka swona.	Thoni hi yona swinene. Swivulwa swo hamba- hambana swi tirhisiwe kahle swinene. Ku hava swihoxo. Ntirhiso lowunene wa ririmi.
Ku kambela (7)	2	3 – 4	5 – 6	7
3. Ku landzelela nhlokomhaka na ku leha ka ntirho.	Ku humile ngopfu eka nhlokomhaka. Swi lehisiwe ngopfu	Ku khumbiwe nhlokomhaka kambe a nga fikeleli xikongomelo swi lehile.	Ku landzeleriwa nhlokomhaka. Ku fikeleriwa xikongomelo. Swi lehe kahle.	Ku landzeleriwe nhlokomhaka swinene.
Ku kambela (8)	2	3 – 4	5 – 6	7 – 8
NTSENGO: 20/2				

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 20**NTSENGO: 80**

XIYENGE XA A**XIVUTISO XA 1**

- A. Xitsalwana xa pheji yin'we na hafu (250 – 300 wa marito) hi yin'we ya tindhloko – mhaka na swifaniso swimbirhi leswi nyikiweke.
(a) Nkoka wa mahungu	(15)
(b) Ririmi ni xitayili	(10)
(c) Mahikelo ni mapeletelo ya marito	(6)
(d) Xivumbeko	(6)
(e) Ku basa ka ntirho	(3)
NTSENGO	40

Maavele ya timakisi ta xitsalwana ya ta va hi ndlela leyi landzelaka:

- A. Nkoka wa mahungu.
- Miehleketo yo hlawuleka, masungula yo kongoma mhaka (12-15)
  - Miehleketo ya nkoka (9-11)
  - Miehleketo yo saseka no va xikarhi (6-8)
  - Miehleketo yo ka yi nga tsakisi no va yi hume emhakeni (3-5)
  - Miehleketo yo ka yi nga nyawuli (0-2)
- B. Ririmi ni xi xitayili na mahikahatele ni mapeletelo ya marito
- Ririmi eka xitsalwana ri kamberiwa matirhiselo ya swivuriso ni swivulavulelo, mapeletelo ya marito ni mahikelo leswi katsaka ni xitayili.
- Ririmi leri ringanisiweke no fuwa hi swikhavisa ririmi (7-10)
  - Ririmi lerinene leri nga na swivuriso ni swivulavulelo (5-8)
  - Ririmi leri nga na swihoxo swo hlayanyana (4-6)

- Ku nghenelela ka ririn'wana
- Ririmi ro ka ri nga amukeleki (0-4)

C. Mahikelo ni mapeletelo ya marito

- Mahikelo lamanene ya kahle. (5-6)
- Swihoxo swo ka swi nga nyawuli swa mahikelo no va exikarhi (3-4)
- Mahikelo yo ka ya nga amukeleki, lama nga ni swihoxo swo tala ni ku avana / hambanyisa ka marito lomu swi nga fanelangiki (0-2)

Maavelo hinkwawo ya timakisi ta xitsalwana

D. XIVUMBEKO.

- Manghenelo ni mahetelelo ya kahle (5-6)
- Miri lowu nga ni tipharagirafu leti landzelanaka hi mukhuva wo ka wu nga tsakisi. (3-4)
- Tipharagirafu to ka ti nga hlangani (ku pfumaleka nkholuko) kumbe ku pfumaleka ka tipharagirafu. (0-2)

E. KU BASA KA NTIRHO

- Ntirho wo basa, lowu khatisaka. (2-3)
- Ntirho wa thyaka lowu tsanisaka. (0-1)

Xo hlawuleka	36 – 40
Xa nkoka	31 – 35
Xo saseka	26 – 30
Xa le xikarhi	21 – 25
Xo tsana	16 – 20
Xo phyama	10 – 15
Xo ka xi nga nyawuli	0 – 9

NTSENGO WA TIMARAKA: [40]

XIYENGE XA B

XIVUTISO XA 2

2.1 N'WANGULANO

Maavelo ya timakisi

- (a) Nkoka wa mahungu (8)
- (b) Ririmi nixitayili (7)
- (c) Xivumbeko (5)

A. NKOKA WA MAHUNGU.

N'wangulano wu fanele wu ri lowu tsakisaka, wa ntumbuluko, wu fambelana ni nkarhi wa timhaka ta kona.

Maavelo ya timakisi:

Miehleketo yo tsakisa ngopfu, ya ntumbuluko ni ku yelana ni mhaka	(6-8)
Miehleketo yo tsakisa	(4-5)
Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi	(2-3)
Miehleketo yo huma emhakeni	(0-1)

(b) Ririmi ni xitayili:

Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili eka nkarhi wa kona	(6-7)
Matirhiselo lamanene ya ririmi ni xitayili ni nkarhi wa kona	(4-5)
Matirhiselo ya ririmi ni xitayili swi nga yelani ni nkarhi wa kona	(2-3)
Swihoxo swo tala swa ririmi leswi nga amukelekiki	(0-1)

(c) Xivumbeko

Nhloko-mhaka ya n'wangulano	(1)
Mavito ya swivulavuri ya fanele ku boxiwa	(2)
Manghenelo ni mahetelelo lamanene ya laveka	(2)

Wo hlawuleka	(19-20)
Wa nkoka	(17-18)
Wo saseka	(13-16)
Wa le xikarhi	(11-12)
Wo tsana	(7-10)
Wo ka wu nga nyawuli	(4-6)
Wo ka wu nga pfuni nchumu	(0-4)

2.2 Papila

Maavele ya timakisi

(a) Nkoka wa mahungu (8)

Ku kamberwa miehleketo leyi tsakisaka yi tlhela yi aneka mahungu hi ndlela leyi kongomaka mhaka

Miehleketo leyi tsakisaka yi kongoma mhaka (6-8)

Miehleketo ya nkoka (4-5)

Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi (2-3)

Miehleketo yo ka yi nga tsakisa yo huma endleleni (0-1)

(b) Ririmi ni xitayili (07)

Laha, ririmi ri kamberiwa hi matirhiselo lamanene ya swiga-ririmi, swivuriso, swivulavulelo, ku avana ka marito, mapeletelo ni mahikelo.

Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili (6-7)

Matirhiselo ya ririmi ya le xikarhi (4-5)

Matirhiselo lamanene ya swivuriso ni swivulavulelo hi thoni ya kahle (2-3)

Swihoxo swo tala swa ririmi (0-1)

(c) Xivumbeko (05)

Xivumbeko swi katsa adirese, ku xeweta ni mahetelelo

Adirese

Ririmi ra Xinghezi kumbe Xibunu

Siku ri tsariwa hi ndlela ya Xitsonga

2.3 Papila

Maavele ya timakisi

(a) Nkoka wa mahungu (08)

Ku kamberiwa miehleketo leyi tsakisaka yi tlhela yi aneka mahungu hi ndlela leyi kongomaka mhaka.

Miehleketo leyi tsakisaka yi kongoma mhaka (6-8)

Miehleketo ya nkoka (4-5)

Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi (2-3)

Miehleketo yo ka yi nga tsakisa yo huma endleleni (0-1)

(b) Ririmi ni xitayili (07)

Laha, ririmi ri kamberiwa hi matirhiselo lamanene ya swiga-ririmi, swivuriso, swivulavulelo, ku avana ka marito mapeletelo ni mahikelo.

Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili (6-7)

Matirhiselo lamanene ya swivuriso ni swivulavulelo hi thoni ya kahle (2-3)

Matirhiselo ya ririmi ya le xikarhi (4-5)

Swihoxo swo tala swa ririmi (0-1)

(c) Xivumbeko (05)

Xivumbeko swi katsa adirese, ku xeweta ni mahetelelo

Adirese ya xivumbeko xa biloko

Ririmi ra Xinghezi kumbe Xibunu

Siku ri tsariwa hi ndlela ya Xitsonga

Adirese

(3)

Maxewetele

(1)

Mahetelelo

(1)

Maavelo ya timakisi ta papila hinkwaro ya ta va hi ndlela leyi

Ro hlawuleka	19 – 20
Ra nkoka	17 – 18
Ro saseka	13 – 16
Ra le xikarhi	11 – 12
Ro tsana	7 – 10
Ro ka ri nga nyawuli	4 – 6

NTSENGO WA TIMARAKA: [20]

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3****AGENDA****3.1**

Maavele ya timakisi

Leswi languteriwaka ku va kona eka ajenda.

Vito ra ntlawa / nhlengeletano

(1)

Siku

(1)

Nkarhi

(1)

Ndhawu

(1)

Nongoloko / Ajenda

(1)

Ku pfula ntirho hi xikhongelo

(1)

Marito wa matsalana

(1)

Tinhloko-mhaka ta leswi nga ta kaneriwa

(8)

Nsayino wa matsalana	(1)
Timhaka tintshwa	(1)
Ku pfala	(1)
Ririmi ro pfumala swihoxo	(2)
• Ajenda ya nkoka yi tlhela yi hlawuleka	(16-20)
• Ajenda ya ririmi ra kahle ni xitayili na mahikahatele, na mapeletelo ya marito hi ndlela leyi amukelekaka.	(12-15)
• Ajenda yo saseka no va xikarhi	(8-11)
• Ajenda leyi nga ni swihoxo	(4-7)
• Ajenda leyi nga ni swihoxo swo tala swo ka swi nga nyawuli.	(1-3)

3.2 Matimu ya mufi ya fanele ku katsa leswi landzelaka:

- Vito ni xivongo swa mufi
- Lembe leri a nga velekiwa hi rona
- Vito ra ndhawu leyi a tshama eka yona
- Vito ra ndhawu leyi a tirha eka yona na malembe lama a tirheke
- Siku na lembe leri nga lova hi rona
- Xivangelo xa rifu ra yena
- Vanhu lava a va siyake emisaveni endzhaku ka rifu ra yena (ndyangu, vana, nsati, vatswari)

Maavelo ya timakisi

Matimu yo hlawuleka	(14-20)
Matimu ya le xikarhi	(8-13)
Matimu yo ka xi nga nyawuli	(1-7)

3.3 Xirhambo

Leswi languteriweke eka xirhambo hi leswi landzelaka:

3.1	Murhambi	(2)
3.2	Murhambiwa	(2)
3.3	Xikongomelo xa xirhambo	(2)
3.4	Siku nkarhi ni ndlhawu	(2)
3.5	Xiphemu xa nhlamulo hi murhambiwa	(4)
		[12]

Matirhiselo ya ririmi. (8)

- Matirhiselo lamanene ya ririmi (6-8)
- Swihoxo swa matsalelo swo ka swi nga nyawuli. (4-5)
- Swihoxo swo tala swa ririmi (0-3)

Maavelo ya timakisi

Xirhambo xo hlawuleka (14-20)

Xirambo xa le xikarhi (8-13)

Xirhambo xo ka xi nga nyawuli (1-7)

NTSENGO WA TIMARAKA: [20]

NTSENGO: 80